

Azərbaycan elmində Mirzəcanzadə fenomenini

Mən necə bir akademikəm ki...

Həyatı bizə sevdiren də, onu dəyərli edən də insanlardır. Tanıdığımız hər kamil, mükəmməl insan, zənginliyimizdir. Televiziya işlədiyim illərdə bir çox alimlərimizlə, ziyalılarımızla ünsiyətdə oldum. Bu insanların hər birinin özünəməxsus xarakteri, özəllikləri var idi. Onların hər biri mənim üçün qiymətli xəzinədir. Akademik Azad Mirzəcanzadə isə həyatda rast gəldiyim ən böyük və ən dəyərli almaz idi.

Ömrünü-günü, şəxsi xoşbəxtliyini elmə, vətəninə fəda edən əsl elm fədaisi idi Azad müəllim. Azərbaycan elmini dünyada tanıdan, öz mükəllimləri, qanunları ilə möhürünü basan çoxmu alimimiz var? Bu çox qısa siyahıda adı ən üst səthlərdə yazılan bir insanla ünsiyətin verdiyi xoşbəxtliyi izah etmək mümkündürmü? Azad müəllimin tədqiqatları kitab üçün yazılan quru və qəliz nəzəriyyələri deyildi. Onun hər bir elmi kəşfi neft və qazçıxarma proseslərində öz mükəmməl faydasını verməkdə idi. İstər dünyada, istərsə də Azərbaycanda. Azərbaycan elminin zirvəsində dayanan Mirzəcanzadə fenomenini dərk etmək üçün bunları mütləq xatırlatmalıyam. Azad müəllim təbiiq mexanika və neft-mədən işləri üzrə bir sıra yeni istiqamətlərin banisidir. Neft-mədən mexanikasının nəzəri və praktik əsaslarının yaradıcısıdır. Yüzlərlə elmi monoqrafiyanın, tədqiqat, ixtira və patentin müəllifi, elmlər doktorunun və namizədinin elmi rəhbəridir. Azad Mirzəcanzadə 23 yaşında elmlər namizədi, 29 yaşında elmlər doktoru, 34 yaşında Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, 40 yaşında isə həqiqi üzvü olub. Bu rəqəmlər gənc bir adamın sonsuz zəhməti, məhrumiyyətləri, elmə sonsuz sevgisi, iradəsi, ən əsası isə istedadına söykənir. Deyirlər insanın adı onun gələcək həyatını müəyyən edir. Azad müəllim hər düşüncəsində, hər addığı addımda müstəqil və azad insan idi. Onu həyat ideallarından, prinsiplərindən döndərmək nəinki çətin, mümkünsüz idi.

Müstəqilliyimizin ilk illərindən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının sədri vəzifəsinə təyin edilən gündən burada işlədiyi son günədək kimsə onu özünə qarşı gəlməyə məcbur edə bilmədi. Elmi dərəcəyə layiq olmayan bir nəfər də ondan təsdiq ala bilmədi. Elə buna görə də çoxları Azad müəllimdən incik düşsələr də, onu sərt, tərs adam adlandırırsalar da, bunun arxasında vətəninə vicdanla xidmət etməkdən, haqqı nahaqqa verməkdən başqa bir şey dayanmırdı.

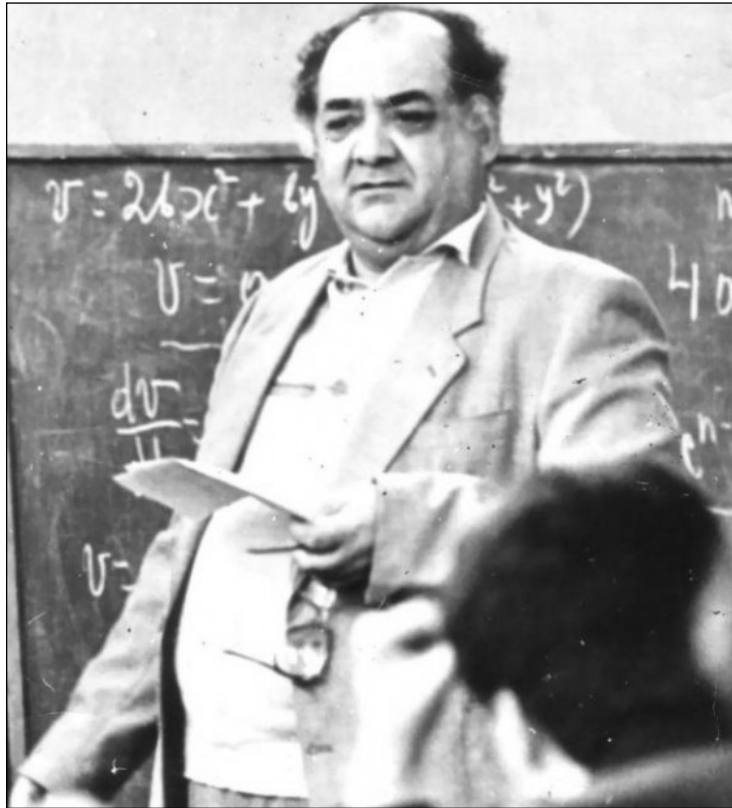
Akademik, eləcə də 1992-2001-ci illərdə Azərbaycanın Dövlət Elm və Texnika Komitəsinə rəhbərlik edib. Belə fenomenal istedadla malik olan möhtəşəm alimi, qeyri-adi şəxsiyyəti bir jurnalist kimi uzaqdan-uzağa izləmək mənə böyük zövq verirdi. O vaxt Azərbaycanda bir tele-

viziya var idi, mən də orda işləyirdim. Onu yaxından tanımaq və ondan müsahibə götürmək isə ən böyük arzum idi. Amma jurnalistika aləmində bir Azad Mirzəcanzadə xofu var idi. "Ona yaxın düşmək hər jurnalistin işi deyil" deyirdilər. Müsahibə vermək istədiyini jurnalistləri özü seçirdi. Eşitmişdim ki, iki jurnalisti Azad müəllim kobud da səslənə, öz otağından qovmuşdu.

Yaşlı, savadlı, tanınmış xanım bir jurnalist Azad müəllimdən bir alimin elmi dərəcəsinin təsdiqlənməsi ilə bağlı xahiş edib. O zaman Azad müəllim Ali Attestasiya Komissiyasının sədri idi. Ona bu cür xahişlə yaxınlaşmaq çox absurd iş idi. Xanım öz nüfuzuna arxayın olsa da, nəticədə Azad müəllim sərt şəkildə ondan otağı tərk etməyi tələb edir.

İkinci hadisə isə gənc müxbirin başına gəlmişdi. Azad müəllim müsahibədən öncə müxbirin dünyagörüşünü araşdırmaq üçün "Hamlet" əsərini kim yazıb?" - deyə soruşmuşdu. Cavabı ala bilməyəndə isə hiddətlənmiş və belə savadsız adamın televiziya jurnalistikasında yeri olmadığını və belə bir jurnalistə müsahibə vermək istəmədiyini söyləyərək müsahibədən imtina etmişdi.

Hər iki halda Azad müəllim sərt də olsa, əsl alim, ziyalı, vicdanlı vətəndaş kimi haqlı idi. Amma yenə də, Azad müəllimdən müsahibə almaq ən böyük arzum olsa belə, çox çəkinirdim. Artıq illər keçmişdi, mən başqa bir televiziya çalışmışdım. Böyük Azərbaycan kimyaçısı, akademik Yusif Məmmədliyəv haqqında film hazırlayırdıq. Ürəkəlib Azad müəllimə zəng etdim və müsahibə verməsini istədim, gün təyin etdik. Həyəcanla otağına daxil oldum. Sanki qəbul imtahanına getmişdim. Azad müəllim məni çox mehriban qarşıladı, amma qəfil mənə bir sual verdi. Sual tam dəqiqliklə yadımda deyil, amma hansısa xarici alimin nəzəriyyəsi barədə idi. Alimin adını da ilk dəfə idi eşidirdim. Bir anda ürəyimdə düşündüm ki, cavabı bilmirəm, demək müsahibə də olmayacaq. Amma susmaq olmazdı. Mütləq hansısa bir cavab olmalı idi. Məntiqli bir cavab vermək üçün bütün iradəmi toplamağa çalışdım. Həmin an az qala ürəyim dayanacaqdı. Qərübə də olsa, o zaman keçirdiyim həyəcan anbaan yadımda qalsa da, nə sualı, nə də cavabı xatırlamıram. Amma bir də gördüm ki, Azad müəllim razılıqla gülümsəyir. Gözlerimə inana bilmədim. Əsl cavabı bilməsəm də, səmimi

şəkildə vəziyyətdən çıxmaq bacarığım xoşuna gəlmişdi. Həmin an necə xoşbəxt idim. O gündən Azad müəllimlə aramızda qərübə səmimiyyət yarandı.

Mən bir daha anladım ki, mənim qarşımda dahi bir insan əyləşib. Kənardan sərt bir insan kimi tanınsa da, onu yaxından tanıdıqca, duyduqca anladım ki, əslində bu yüksək zəka sahibinin daxilində sözün həqiqi mənasında çox məsum, kövrək bir uşaq yatır. Onun şirin, duzlu zarafatları, müdrik nəsihətləri hələ də yaddaşımdadır. Məndən soruşurdu ki, yeməyi necə bişirirsən, asta, ya gur odda?

Deyirdi ki, gur odda bişirdiyin yeməyin dadı olmaz. Hər işi insan asta və təmkinlə etməlidir. Çünki onda daha dəqiq düşünməyə vaxtın və imkanın olacaq. Gördüyün iş də keyfiyyətli alınacaq. Deyirdi: "Qarşına çıxan problemin böyüklüyündən qorxma. Hər bir böyük problem də kiçik hissələrdən ibarətdir. Odur ki, problemin böyüklüyün deyil, o kiçik hissələri görməyə çalış. Onda hər bir müşkülü mərhələli şəkildə, asanlıqla həll edəcəksən".

Bir gün onun yanına növbəti müsahibəni götürməyə getmişdim. İçəri daxil olanda hər tərəfin gül-çiçək içərisində olduğunu gördüm. Qəfil xatırladım ki, neçə gün qaçaqçaqda olduğum üçün həmin gün Azad müəllimin adını olduğunu unutmuşam. Pərt olsam da, bürüzə verməməyə çalışdım. İçəri təzə girmişdim ki, o zaman Senaye və Energetika naziri olan Natiq Əliyev də əlində böyük gül dəstəsi və fotoaparət otağa daxil oldu. Azad müəllimlə görüşüb ad gününü təbrik elədi. Otaqda Azad müəllimin təbrikinə gələn on nəfərə yaxın yetirməsi olan alimlər əyləşmişdi. Ustadlarının şad gününün işinə toplaşmışdılar. Bircə unutan mən idim. İş üçün gəlmişdim. Natiq Əliyevi yola salandan sonra üzünü mənə

çevirdi. O gün çox şən idi. Yene zarafatlarından qalmırdı. Birdən "bu güllərin hansını sənə verim?" deyə soruşdu. Mən bu dəfə lap pərt oldum. Hədiyyəsiz gəlməyim bir yana, ona bağışlanan gülləri mənə vermək istəməyindən utanırdım. "Mən bu gün özüm sizə gül gətirməli idim" deyib imtina edib, dedim: "Aparıb evinizi bəzəyirsiniz".

Cavabı maraqlı oldu: "Evimin bəzəyi çiçəklər deyil, mənəm, Çimnaz". Mən də ona zarafatla "Xeyr, siz evinizi bəzəmirsiniz" söylədim. Mənim bu sözlərimdən bir anlıq dondu. Təəccüb və sual dolu baxışlarla üzümə baxdı. Əlavə etdim: "Azad müəllim siz təkce evinizi deyil, zəkanızla bütün Azərbaycanı bəzəyirsiniz".

Nə demək istədiyimi yalnız indi anladım. Tərifini xoşlamasa da səsimdəki sevgini, səmimiyyəti duyub razılıqla gülümsəndi. Heç nə demədi. Ordan-burdan danışdıq. Dedi: "XXI əsrə gedən yol" adlı kitabı çıxıb, onu sənə bağışlayacağam. Yoxsa kitabdan da imtina edəcəksən?"

- Xeyr, Azad müəllim. Kitabı götürərəm.

"Bunun minnətinə bax e... Deyirəm gülü götür, götürür, kitabı götürərəm deyir" deyib otaqda əyləşən professorlara kitabın yarızarafat, yarıcıddı gülümsəndi.

Onun bu zarafatına gülümdüm. Yanımda əyləşən professor Tulparxan Salavatov sakitcə qucağıma pıçıldadı ki, gülü götür. Gülü götürmədiyini üçün sənəndəncidi.

Təbessümlə:

- Yaxşı, Azad müəllim. Gülü də götürəcəyəm.

- Üreyin hansın istəyir onu götür. Sənin olsun.

- Siz özünüz seçin.

Ən böyük gül çələnginə yaxınlaşdı. 55 ədəd qızılqıldən ibarət olan çələngi qaldırmaq istədi. Amma gücü çatmadı. Doğrusu, Azad müəllimin sağlamlığının bu

qədər zəiflədiyini həmin an anladım. Çox pis oldum. Gülü verəndən sonra kitabı üçün imzasını istədim.

- Gedərsən oxuyarsan, gəlib fikrini deyərsən. Onda imzalayaram.

- Azad müəllim, oxumağına oxuyacağam. Amma mən o kitabda yazılanları tam bir şəkildə anlaya biləcəyəmmi ki, öz fikirlərimi sizinlə bölüşüm?

Çünki Azad müəllim o qədər dərin fəlsəfəyə, böyük zəkaya malik bir insan idi ki, sadəcə bir jurnalistin zəkasının Mirzəcanzadə duhasını bütünlüklə dərk etməsi mümkünsüzdür, mənəcə.

Cavabı gözlənilməz və gözəl oldu: "Mən necə bir akademikəm ki, yazdığımı sadəcə oxucu anlamasın?"

- Oldu - deyib razılaşdım.

... Azad müəllim gənclərə qərübə həssaslıqla yanaşardı. Onların hamısına öz övladı kimi baxırdı. Bir gün gənc nəslin elmə münasibəti ilə bağlı veriliş hazırlayırdım. Azad müəllimin də fikirlərini aldım. O dövrdə gənclər elmə biganə idilər. Aspiranturaya hərbi xidmətdən yayınmaq fürsəti kimi baxanlar çox idi. Elmə gəlmək istəyənlərin isə qarşısını heç nəyə yetməyən cüzi maaş kəsirdi. Bu, Azad müəllimi çox incidirdi.

Ona "sizin yolunuzu davam etdirəcək doktorantlarınız varmı bu gün?" sualına, əvvəlcə gözlərimin içinə dərd dolu susqun baxışlarla baxdı. Düşündüm ki, sualımı eşitmədi. Yenidən təkrarladım. Bu dəfə dedi: "Hə, Qazaxıstanda var". Mənə elə gəldi ki, xəstəlik onu lap əldən salıb. Cavabı ala bilmədiyim üçün sualımı üçüncü dəfə də təkrarladım.

- Bəs Azərbaycanda necə, varmı, Azad müəllim?

Bu dəfə isə onun yaşla dolmuş baxışları qarşısında lal oldum. Mən hələ onu belə görməmişdim. Qaya kimi sərt insan necə kövrəlmişdi, İlahi.

- Yoox... Əgər olsaydı, mən bu halımla (son günlər Azad müəllimin xəstəliyi çox şiddətlənmişdi) hər gün universitetə işə gələrdim... Səsindeki titrəyişi hələ də unuda bilmirəm...

Məzuniyyətdə olduğum günlərdən birində qəfil zəng gəldi. Dostlarımdan biri Azad müəllimin dünyasını dəyişdiyini deyəndə çox pis oldum. Mənim Azad müəllimə söz borcum qalmışdı. Təəssüf ki, planladığımız portret verilişini onun ölümündən sonra hazırladıq. Azərbaycan elminin ən uca zirvələrindən biri olan Azad Mirzəcanzadə müfəkkir alim və insan idi. Ondan təkce elmi öyrənmədik, həyat həqiqətlərini də əxz etdik. "Heç zaman əslinizi-kökünüzü danmayın, sizin milli məniyyətiniz, atanızın yurd yerindən başlayır. Sizin həyata başlanğıc nöqtəniz də oradır, başqa məkanda doğulsanız belə" deyən akademikimiz haqqında o qədər gözəl xatirələrim var ki...

29 sentyabrda, 1928-ci ildə Bakıda dünyaya göz açan Azad müəllim yaşadığı 78 ilin hər anını bu millət, onun elmi, rifahı adına əsl kişi kimi yaşadı. Hər birimizə millət olaraq fəxr edəcəyimiz bir ad, ünvan qoyub getdi - Akademik Azad Mirzəcanzadə. Sadəcə deyə bildiklərimi çalışıb dedim. Amma bilmirəm ki, bir zamanlar onun özü dediyi kimi: DEYƏ BİLDİM?

Ruhunuz şad olsun, əziz insan. Vətən sizin xidmətlərinizi unutmayacaq, böyük azərbaycanlı Azad Mirzəcanzadə, 92 yaşınız mübarək!